

Mislav Kovačić

RAZMATRANJE O POVIJESTI (A PREMA NJEZINU RJEČOPISJU)

mr. sc. Mislav Kovačić, Hrvatski studiji, Zagreb, prethodno priopćenje

UDK 811.163.42'374

U ovom se radu razmatra riječ povijest, pri čem se ide za njezinim potpunijim razumijevanjem i iscrpnijim leksikografskim opisom. Obrađujući ovu natuknicu, naime, rječnici hrvatskoga jezika donose tek nekoliko značenja, i to ne posve složno. Da bi se pak uočila množina još neopisanih značenja, valjalo je izići iz okvira strogo jezičnoga i zadubiti se u općeljudska iskustva, koja se talože u jeziku, a dobro su vidljiva u etimonima. Tako je bavljenje izvanjezičnim zbiljnostima postalo metodom valjanoga proširivanja jezičnoga, leksikografskoga obzora i to do te mjere da su se značenja utrostručila. U svjetlu još neopisanih značenja na kraju rada donosi se prijedlog leksikografske obrade natuknice povijest.

Ključne riječi: *povijest; značenje; etimologija; leksikografija; viđenje; znanje; pripovijedanje*

1. Uvod

Što je napredak veći, a znanstvene se spoznaje ubrzanije (pokatkada upravo ekspancijalno) umnogostručuju, skloniji smo podleći napasti zaključivanja kako je u znanosti (a osobito u humanističkim znanostima) sve rečeno, kako su cjelovit pogled i sinteza odavna nemogući te kako je svako novo prionuće uz neku temu samo lošije žvakanje, gutanje i probavljanje jednom već dokučenoga – nešto između vikoovskih nazadaka i ovidijevskih pet naraštaja ljudskoga roda. U leksikografiji bi se, naprimjer, moglo u tom smislu kazati da su sve riječi popisane, opisane i protumačene, da su razlike među postojećim jednojezičnim rječnicima, osim različita metodološkoga pristupa, male te da su pogreške uvijek moguće – štoviše, sastavni dio svakoga posla, pa tako i rječopisnoga.

Tomu međutim nije ni približno tako te ćemo se nemalo iznenaditi uzmemo li, kao probnu (*Stichprobe!*), neku riječ kojom se u govoru – čak ne toliko stručnom koliko li

onom svakodnevnom – redovitije služimo – u ovom je slučaju to *povijest*, predmet našega rada – i usporedimo li različite obrade rječničkih natuknica: ubrzo bismo mogli otkriti da je njezina opisanost s obzirom na značenja vrlo oskudna. Shvatit ćemo tada koliki je posao pred jezikoslovcima, i kako je nadati se – i zato jer se riječima stalno pridijevaju nova značenja – da bismo istom tek u *budućnosti* mogli dobiti rječnik s iscrpno nabrojenim i potpuno opisanim značenjima višeznačnica koje *danas* upotrebljavamo. Sretno je obilježje leksikografske struke da opisivanje značenja riječi nije i ne može biti automatsko – recimo po kakvu unaprijed zadanu logaritmu – nego traži i osobnosni prinos – tankočutnost i umješnost istraživača: ona, dakle, nije samo *Fach* već predasve *ars*. Ta će nam spoznaja pomoći da – jer *ars* pripada području duha, a ono vazda predmnijeva kreativnost – u svoju metodu s pravom uključimo maštu. Služeći se njome, nećemo nehajno zabacivati metodološke zakonitosti jezikoslovlja, ali ćemo joj pribjeći da razradimo ono što je jezikom nedvojbeno dano, to jest ono što mu se izravno ne protivi, a opet nije dokraja rečeno. Odlučnim otklanjanjem nazoviznanosti nadamo se prispjeti istini (*adequatio entis et mentis*).

Ideja za ovaj rad pridošla je u nastojanju da se studentima na uvodnom predavanju kolegija *Povijest kršćanstva u Hrvata* objasni njegov naslov, kojega dio čini i riječ *povijest*. Što je povijest? I što sve može biti povijest? Kako nije riječ o studiju povijesti, studenti su bili prosti od specijalističkoga razlikovanja (a u svako su takvo razlikovanje, ne zaboravimo, nužno uključeni i terminološka opterećenost i sivo područje mogućega nazivoslovnoga zbrkozvučja), mogavši se usmjeriti na zaključivanje o značenju samo na temelju uporabe. Postalo je tada jasno da nijedan rječnik hrvatskoga jezika ne iscrpljuje (sve) njezine značenjske nijanse.

Radom se ne želi problematizirati, još manje dovoditi u pitanje znanstveno nazivlje koje se u povijesnoj struci upotrebljava (osobito razlikovanje povijesti, historije i historiografije, usp. Nikolić Jakus 2008: 7–8), već samo preispitati značenja koja riječ *povijest* u hrvatskom jeziku pokriva, to jest pomoći da se postojeća jezična praksa opiše, a obrada natuknice upotpuni.

2. Od povijesti nazad do viđenja/znanja: etimološka retrospektiva

Krenimo od (tri najpotpunija i u tom smislu paradigmatiska) rječnikâ! Oni ovako opisuju naš naziv: “a) historia, t. j. pripovijedañe onoga, što je nekad bilo [...]; b) pripovijedañe onoga, što jest [...]; c) prijava¹ [...]” (AR XI: 263);² “1. term. ukupnost prošlih činjenica, prošla stvarnost (*res gestae*), predmet bavljenja povjesničara; 2. razg. historija; 3. a. školski predmet; b. žarg.³ meton. udžbenik za taj predmet” (Anić 2003: 1131; HER:

¹ No odmah se navodi da je ta, jedna jedina uporaba riječi *povijest* sa spomenutim značenjem zapravo zabuna u prepisivanju – trebalo bi stajati *opovjēst* (usp. AR XI: 263).

² *Akademijin rječnik* navodi i natuknicu *istorija* (sukladivo redakciji pod vodstvom i u duhu Daničićevu), ovako protumačenu: “pripovijedañe prošlih (istinitijeh) događaja, ili uopće ili ñekijeh osobitijeh, i djelo (knjiga) gdje se pripovijeda, pa i znañe prošlih događaja, i sam događaj kad se istiñe da je istinit” (AR IV: 62).

³ Anić je ovdje pogrešno uočio, nije riječ o žargonizmu.

1008); "1. *his a* činjenice i događaji opisani i kritički obrađeni koji su u prošlosti uže ili šire društvene zajednice ostavili manji ili veći trag u njezinu životu i razvoju [...]; b) znanost koja istražuje, opisuje i kritički obrađuje povijesne činjenice i događaje [...]; 2. znanost o razvitku i povijesnim činjenicama posebnoga područja ljudske djelatnosti ili prirode [...]; 3. *ped a* studij povijesti; b) školski predmet u kojem se uči povijest" (Šonje 2000: 913).

Zbog jezične će sličnosti biti korisno otvoriti i *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*. U njem je, istina, lik *povest* zabilježen, ali samo uputno: "isto što historija" (RHKKJ IV/11: 128). Zato ćemo se – iznimno, jer je riječ *povijest* značenjski gusta upravo sa svoje etimologije – okrenuti natuknici *hištorija*, pod kojom se donosi: "1. a. događaj, zgoda [...]; b. priča, pripovijedanje [...]; 2. (obično u pl.) znanost koja proučava prošlost; djelo, priručnik iz te znanosti" (RHKKJ II/4: 1). Obogaćenje u odnosu na rječnike standardnoga jezika otkrivamo u prva dva značenja: *hištorija* nisu "činjenice i događaji", odnosno "ukupnost prošlih činjenica", nego događaj i zgoda kao pojedinačne zbilje. Nadalje, riječ se *povijest* u hrvatskom standardnom jeziku ne rabi za označavanje priče, pripovijedanja, dok je u kajkavskom ("Kakšnu hištoriju nam je fčera povedal skup ze ženum!"), a i u čakavskom ("Ovo van je štorija o Nadalini") ta dimenzija naglašeno prisutna.⁴

No da bismo mogli valjano preispitati postojeća opisana značenja i skicirati obzor postojećih, ali još neopisanih značenja, valja nam potražiti etimološku vezu i zadubiti se u korijenske prethodnice *povijesti*. Prije nego li vidimo kako stvari stoje u hrvatskome, osvrnimo se kratko na europske jezike koji s obzirom na etimologiju naziva *povijest* slijede dvostruku liniju: jednima je korijen u grčkom glagolu ἱστορεῖν, drugima u latinskoj imenici *gesta*. Za grčkom se riječju povela većina jezika, primjerice njemački (*Historie*), francuski (*histoire*), talijanski (*storia*), engleski (*history*), bugarski (*история*), češki (*historie*), norveški (*historie*), španjolski (*historia*), portugalski (*história*), ruski (*история*), čak i finski (*historia*); rjeđi, latinski naziv slijede pak njemački (*Geschichte*),⁵ slovački (*dějiny*), šleski (*gyszichta*), falački (*gschichd*), nizozemski (*geschiedenis*), frizijski (*skiednis*), slovenski (*zgodovina*), a u određenom smislu i hrvatski (devetnaestostoljetne zastarjelice *dogodovština* i *dogadžnica*).

No što ta dva naziva označuju? Značenje su latinskoga naziva *gesta* (jd. *gestum*), ukratko, 'događaji', i on za naš rad nije posebno zanimljiv. Što se tiče grčkoga glagola

⁴ A tako i u nekim slavenskim jezicima, primjerice, u ruskom. Usp. BASRJ VII: 468: "Пасказ, повествование" (s. v. история). Trebalo bi, istina, znati da je povijest kao priča i u *hrvatskom standardnom jeziku* poznata i opisana, ali pod natuknicom *historija*; međutim, standardni je jezik, sveukupno, u brojnosti značenjâ više upućen na riječ *povijest* (*historija* je značenjski određenija, ali i bitno siromašnija), dok kajkavski i čakavski književni jezik naziv *povijest*, doduše, poznaju, ali ipak i uporabno i značenjski preteže riječ *historija*, koja je u obadva jezika latinskoga podrijetla. Iako se, dakle, govori o jednakom – nije jednako. I tek jedna značenjska razlika: i u kajkavskom i u čakavskom *hištorija*/*štorija* mogu se upotrijebiti da označe pretenciozno pripovijedanje koje je ili posve izmišljeno ili pripovjedaču pridaje važniju ulogu no što ju on zapravo ima. Standardni jezik nazivom *povijest* to značenje ne poznaje.

⁵ Njemački jezik istančano razlikuje *Historie* i *Geschichte*, što je, primjerice, za teologiju osobito važno. Usp. Greshake 1996: 162–163 (s. v. *Historie*) i Schaeffler 1995: 553–557 (s. v. *Geschichte*).

ιστορεῖν, njega Senc u svom grčko-hrvatskom rječniku opisuje: “1. ispitivati, pitati, motriti, opaziti, saznati, doznati, iskusiti, upoznati se; 2. što se ispitalo i doznalo kazivati, pripovijedati, pominjati; 3. NZ htjeti s kim upoznati se, pohoditi ga” (Senc 1991: 453). Imenici ιστορία pridijeva pak ova značenja: “1. ispitivanje (napose: povjesničko istraživanje); 2. čuvenjem i pitanjem dobiveno znanje, obavijest, nauka; 3. povjesničko opisivanje, povjesničko pripovijedanje, povjesnica, povijest; u pl. povijesno djelo, pripovjetke” (Senc: 1991: 453).⁶ U Divkovićevu je latinsko-hrvatskom rječniku *historia* značenjski ovako definirana: “1. (rijetko) ispitivanje, istraživanje (i tako stečeno znanje); 2. pripovijest, pripovijedanje toga čemu je tko bio svjedok⁷; odatle: ono što se pripovijeda, predmet pripovijedanja; 3. povijest, historička znanost, pripovijedanje događaja, pisanje povjestice; u pl. opisivanje pojedinih dijelova povijesti, historičko djelo povećega opsega” (Divković 1991: 473–474). Iako su potonja dva rječnika, osobito Sencov, za potpunije terminološko, a pogotovo etimološko razumijevanje nedostadni, spominjemo ih jer ćemo se opisu tih dviju grčkih natuknica još vraćati.

Hrvatski se jezik postankom naziva *povijest*⁸ naslanja na praindoeuropski korijen **weyd-* (‘vidjeti, znati’). Kao jednakovrijednice, kako vidimo, uzeta su dva glagola koja naoko nisu ni u kakvoj oblikotvornoj vezi. No njihov razvojni put, s obzirom na ishodišnu riječ, govori o srodnosti: “**weyd-* [...] stind. *védante* ‘zna’, grč. εἶδων < Ἔειδων ‘vidjeħ’, lat. *uisus* ‘vid’, stsl. *viděti*, lit. *veizdėti* ‘vidjeti’” (Kapović 2008: 249; usp. Gluhak 1993: 668). U grčkome se **weyd-* preoblikovalo u οἶδα⁹ ‘znam’ (*Ἔοἶδα) (infinitiv perfekta aktivnoga εἰδέναι), pri čem je, kako primjećuje Boisacq, ‘i.-e. **uoida* ‘je sais’, propr. ‘j’ai vu’ est le pf. non redoublé de **ueid-* ‘voir’: gr. aor. εἶδων (*ἔειδων) ‘j’ai vu’, inf. ἰδεῖν” (Boisacq 1916: 688). Jezičnih potvrda ima još. Na nijansirano značenje glagola *znati* u povezanosti s *vidjeti* upozorava i Schmidt: “Eἰδέναι heisst eigentlich ‘geschaut haben’ mit dem ‘geistigen Auge’, folglich *wissen*. Es ist das also ebenfalls ein auf Erfahrung begründetes Erkennen und steht als solches dem gegenüber, was man nur durch Mitteilug Anderer weiss, ausser wo diese in sich Evidenz enthalten, die unser Geist zu erkennen vermag. Aber es ist das keine Erfahrung an sich selbst (γῆννῶσκειν):

⁶ Mirjana Gross postanak naziva ιστορία datira petim stoljećem prije Krista (Herodot), sa značenjima “znanje, ispitivanje, znanje stečeno ispitivanjem, obavijest, opisivanje i pripovijedanje; posebno je važno značenje toga pojma u smislu dobivanja obavijesti ispitivanjem svjedoka” (Gross 2001: 21).

⁷ O značenju ιστορία pod aspektom svjedočanstva vidi Frisk I: 740 (s. v. ἵστωρ).

⁸ Kako bilježi AR, riječ *povijest* prvi je put zabilježena u Stullija: “Híjtoría, æ, f. Cio, ístoria, /storia, racconto, povjěft, ěsti, f. povjěftje, /povjěft, povjedanje, /povjedanje, skazanje, iskazanje, zgodopisānje, dogodōvftina” (LLII I: 652, s. v. *Híjtoría*), odnosno “Povjěst, ěsti, f. Povjěstje, a, n. Matt. *istoria, narrazione, narratio, historia*” (RSIL II: 122, s. v. *Povjěst*), te u Šuleka: “*Geschichte, f. (Begebenheit)*, dogadaj, prigoda; (*Erzählung*), pripovědka, pověst; *eine – erzählen, pripovědati*” (DKW I: 566, s. v. *Geschichte*), odnosno “*Historie, f. pověstnica; (Erzählung), pri-*” (DKW I: 692, s. v. *Historie*). Karadžić je, recimo, u svom rječniku ne navodi. Iako ima naznaka, neki misle, da je u hrvatski jezik riječ *povijest* ušla iz srpskoga (a u nj pak iz ruskoga), pri čem bi se za potvrdu mogao, naprimjer, navesti srpski arhimandrit Prokopije Bolić (*Soveršěny vinoděblacь*, Budim, 1816, sintagma *jestastvena ili prirodna povest*), kronološki gledano, Stullijeva je rječnička potvrda ipak petnaest (LLII I), odnosno deset (RSIL II) godina starija.

⁹ Frisk je, izvodeći etimologiju, znatno kraći: “Aus Ἔιδ-τωρ, Nomen agentis von οἶδα, ἵσμεν” (Frisk I: 740, s. v. ἵστωρ).

der Geist hat die Sachen sich frei betrachtet. Daher aber ist es auch ein klares, rein geistiges Erkennen und steht im Gegensatz zu blossen Vermutungen” (Schmidt I: 289).

I slavenski jezici očituju vezu *znati* i *vidjeti*, a ta nam je jezična potvrda važna želimo li stvoriti ispravan okvir ovoga rada. Iz **weyd-* razvili su se staroslavenski oblici *věděti* i *viděti*. Međusobna je sličnost tih dvaju glagola logička i logična¹⁰, no usprkos tomu izvođenje *věděti* iz *viděti* promatra se nešto opreznije. Schmidtovo razlikovanje $\gamma\iota\gamma\nu\acute{\omega}\sigma\kappa\epsilon\iota\nu$ i $\epsilon\iota\delta\acute{\epsilon}\nu\alpha\iota$ ($\omicron\acute{\iota}\delta\alpha$),¹¹ međutim, ide u prilog iskustvenomu znanju kojemu je pretpostavljeno *vidjeti*, a tako zaključuju Snaj: “pslovan. **vědě* ‘vem’, prvotno **videl sem*” (Snaj 1997: 479, s. v. *povědati*), Miklošič: “*Wie im ai. věd [vėdmi, perf. vėda scio] und vid, gr. Φοῖδα und Fιδ got. vait und vit, so besteht im asl. věd in věmь, vědě, věděti usw. mit der bedeutung ‘scire’ neben vid*” (EWSS: 390, s. v. *vid-*), te izričito Vasmer: “Другая степень чередования гласных встречается в ст.-сл.в. ‘вѣдѣ’ ‘я знаю’” (Vasmer I: 312, s. v. *видеть*) i Skok: “glede praslav. *věděti* u smislu ie. perfekta u značenju ‘znam, jer sam vidio’” (Skok III: 17–18, s. v. *povijedati*); “gr. $\omicron\acute{\iota}\delta\alpha$ ‘vidio sam > znam’, prijetoj perfektuma ie. **lfoid-* od **μεγα-* > *vidjeti*. Znanje prikazuje jezik prema toj etimologiji po semasiološkom zakonu rezultata kao ‘rad viđenja, opažanja’” (Skok III: 575–576, s. v. *vēm*).

Riječ *povijest* izvodi se dakle od *věděti*, ali ni to ne neposredno: potreban je prefiks *po-* kojim se upućuje na izvršenje radnje na mnogim objektima, ili pak na postizanje cilja radnje (usp. Babić 2002: 545). Tako se *povijest*, kao “apstrakta na -tь” (Skok III: 18), izvodi kao općeslavenska riječ od glagola “*новѣдѣти* – ‘рассказать’, префиксального производного от *вѣдѣти*” (KESRJ: 254, s. v. *повѣсть*). Izvorno je značenje glagola *pověděti/povědati* “govoriti o tistem, kar je kdo videl; govoriti o tem, kar kdo ve’ ali *povzročiti, da ve” (Snaj 1997: 479, s. v. *povědati*). Značenjski se *pověděti/povědati* u hrvatskom, međutim, približuje od njega izvedenom glagolu *prispovijedati*; *pověděti* je bliži klasičnojezičnim glagolima $\acute{\alpha}\nu\alpha\gamma\gamma\acute{\epsilon}\lambda\lambda\epsilon\iota\nu$ /nunciare (‘javljati, naviještati’), pa nas željeno značenje pripovijedanja ($\delta\iota\eta\gamma\epsilon\iota\sigma\theta\alpha\iota$ /narrare) sklanja k liku *prispovjedati* (usp. LPGL: 587, s. v. *повѣдати*; isto: 676, s. v. *приповѣдати*¹²). Sama je imenica *povijest* (*pověstь*), Snaj zaključuje, u odnosu na *povědati* “v enakem besedotvornem razmerju kot pslovan. **věstь* [...] do pslovan. **vědě* ‘vem’ [...]. Prvotni pomen je *tisto, kar se pove, pripoveduje” (Snaj 1997: 479, s. v. *pověst*).

¹⁰ U ovom primjeru (logička i logična) riječ je o paronimiji, ali smo, jer su nam bila potrebna nadopunjujuća značenja, upotrijebili obadvije riječi.

¹¹ U svom leksikografskom djelu *Lexicon paleoslovenico-graeco-latinum* Miklošič staroslavenskoj riječi *věděti* pridružuje pridružuje ova grčka značenja: “ $\epsilon\iota\delta\acute{\epsilon}\nu\alpha\iota$ scire; $\gamma\iota\gamma\nu\acute{\omega}\sigma\kappa\epsilon\iota\nu$ intelligere; $\theta\epsilon\omega\rho\epsilon\iota\nu$ considerare” (LPGL: 120, s. v. *вѣдѣти*). Razlika između $\epsilon\iota\delta\acute{\epsilon}\nu\alpha\iota$ i $\gamma\iota\gamma\nu\acute{\omega}\sigma\kappa\epsilon\iota\nu$ odgovarala bi približno, na tom tragu, razlici između naziva *Verstand* i *Vernunft*, pri čem se $\epsilon\iota\delta\acute{\epsilon}\nu\alpha\iota$ i *Verstand* poimaju kao ishod diskurzivna procesa, dok $\gamma\iota\gamma\nu\acute{\omega}\sigma\kappa\epsilon\iota\nu$ i *Vernunft* više odgovaraju intuitivnu vidu.

¹² Veliki se staroslavenski rječnik Čehoslovačke akademije u toj stvari bitno razlikuje od Miklošiča: glagolu *povědati/pověděti* pridružuje oba glagola, naime i $\acute{\alpha}\nu\alpha\gamma\gamma\acute{\epsilon}\lambda\lambda\epsilon\iota\nu$ /nunciare i $\delta\iota\eta\gamma\epsilon\iota\sigma\theta\alpha\iota$ /narrare. Usp. SJS XXV: 74, s. v. *повѣдати*; isto: 75, s. v. *повѣдѣти*.

3. Od viđenja/znanja do povijedanja: iskustvena progresija

Prihvatit ćemo prilično uvjerljivu hipotezu (koja, uostalom, zasad nije opovrgnuta) da *veděti* potječe od *viděti* i, stoga, da je *vidjeti* temelj naziva *povijest* – premda ćemo, a to namjeravamo i daljnjim izlaganjem potkrijepiti, i glagolu *znati* dati dužno (i važno) mjesto. Sada pak ove strogo jezikoslovne spoznaje uklapamo u širi jezični kontekst, koji je utkan u ljudsko iskustvo, i koji zbog toga nalaže interdisciplinarni pristup.

Ako je povijest nerazdruživa od viđenja, odnosno gledanja, ona je nešto što bi se trebalo moći vidjeti. No ne moramo biti povjesničari da bismo uočili problematičnost te tvrdnje, barem u strogom smislu riječi: ono što se vidi pripada neposredno dohvatljivoj zbilji (odmaknemo li se od kvantne fizike i stoga njezinih posljedica poput one da je, zbog velikih udaljenosti, naš pogled u svemir danas zapravo pogled u prošlost). Nadovežimo se, međutim, odmah na rečeno i dajmo prostora mašti: povijest – drugih dokaza do jezičnih ovdje nećemo tražiti – nije isto što i prošlost. Prošlost je vezana uz glagol *proći*, i označuje nepovratno zbiveno stanje, povijest uz *vidjeti*. To bi onda dalje značilo da povijest nije sumjerljiva ni s trostrukim vremenskim odnosom *prošlost–sadašnjost–budućnost*: ako je u pitanju nešto što se vidi (još ne preciziramo kako se sve nešto može vidjeti), pa i nazire, povijest se, ne bivajući ograničena vremenom, nego gledanjem, zapravo viđenjem (uspješnim rezultatom gledanja – jer svako *gledati* nije i *vidjeti*), može protegnuti na sva tri stadija, čak i na budućnost. Budućnost se ne može jasno vidjeti: ona je nezajamčena, nenužna, nepredvidiva. Nju je moguće samo naslutiti, nazrijeti (na temelju pažljiva osluškivanja prošlosti, ali i sadašnjega trenutka) ili – iznimno – proročki nagovijestiti. Budućnost koja se iskazuje kao povijest zato je uvijek naslutiva ili pak proročka, i uvijek traži velikane duha koji će ju gonetati.

Razumije se da će biti potrebno pogledati u rječnike kako se opisuje glagol *vidjeti*, jer o tom izravno ovisi i jezično razumijevanje povijesti. A u njima stoji: “1. reagirati (na što) osjetilom vida, primjećivati, opažati očima; 2. sresti koga, naći se s kim; 3. *razg.* uvidjeti, uviđati, razab(i)rati, shvatiti, shvaćati [...]; 4. pregledati, ispitati [...]; 5. iskusiti, preživjeti, prepatiti (radost, muke); 6. predvidjeti; 7. (ø) posjedovati osjetilo vida, moći gledati” (Anić 2003: 1730; HER: 1422), odnosno: “1. imati osjetilo vida, opaziti, opažati vidom tvorni svijet oko sebe, razlikovati svjetlo, tamu i boje, raspoznavati predmete i razlikovati ih od drugih stvari, prepoznati, prepoznavati pojedinosti i spojiti, spajati ih u slike [...]; 2. razumjeti, razumijevati, shvatiti, shvaćati [...]; 3. znati [...]; 4. predvidjeti, predviđati [...]; 5. iskusiti, iskušavati, doživjeti, doživljavati [...]; 6. razmisliti, razmišljati, prosuditi, prosuđivati [...]; 7. pogledati, gledati, ispitati, ispitivati; upoznati se, upoznavati se [...]; 8. naći, nalaziti [...]; 9. sresti, sretati se, naći se, nalaziti se [...]” (Šonje 2000: 1350).

Što se iz toga može zaključiti? Vidjeti ne znači samo neposredno očima (moći) opaziti, nego i razlikovati, prepoznavati, uviđati, razmišljati, shvaćati, iskusivati, znati, predviđati, upoznati se, sresti se itd. Moramo stoga prihvatiti da sve te djelatnosti ulaze u opseg naziva *povijest*. I možemo odmah dopustiti si veoma važno pridruživanje: vidjeti se izvrsno može i upoznavajući se, srećući se, nalazeći se – prema tome, drugujući,

doživljavajući, iskusujući ono što mi moj nalazeći podastire, s čim me upoznaje, razmišljajući o tom i dolazeći do određenih zaključaka.¹³ To je takozvano posred(ova)no viđenje – ne, međutim, manje stvarno od neposred(ova)noga. Nemaju li, naposljetku, oni, kojima je uskraćen očinji vid, svoje “oči” u drugima – u štapu, dobrohotnom prolazniku, obučenom psu?¹⁴ Socijalni element viđenja (i ne samo viđenja) danas je, međutim, podosta zapostavljen; druževnost (i drugovanje kao njezin ostvaraj) – usprkos zamamnu prividu naglašenosti sveopćega zajedništva – nalazimo tek na rubnicama bivanja. Da bismo pak pojmlili njegovu važnost, zaustavit ćemo se na jednom zornom primjeru. Promotrimo li hod kršćanske vjere, vidjet ćemo da se ona, zbrojno kazujući, budi, krijepi, iskazuje i prenosi u dva jednako legitimna oblika: spekulativno – to jest, umujući, iskusujući, prosuđujući (*per se*) i narativno – nadahnjujući se na svjedočanstvu vjere u životima drugih, nama prethodećih i nas okružujućih (*per alterum/altera*). Vjerovati nekome, napokon, uvijek znači držati legitimnim iskustvo drugoga – a nije li iskustvo također viđenje? Bez čina vjerovanja, dakle – ma kakvo ono bilo – nije moguće nikakvo viđenje, a onda ni povijest (usp. Budak 1998: 785–787).

Naliče je pak vjerovanja vjerodostojnost onoga komu poklanjamo povjerenje: vidimo vjerujući očima drugoga (ili njegovu viđenju u vjerovanju očima trećega). Naravno, teško je održati duži kontinuitet vjerodostojnosti, kontinuitet “dobrih očiju”, što se vidi već u dječjoj igri pokvarena telefona. Prema slici koja potječe od niza “vjerujućih” treba biti oprezan i ne uzimati ju strogo zaozobiljno u cjelini – ona krije mnoga dodavanja, oduzimanja i iskrivljavanja – *aut in bona aut in mala fide*; pa ipak, sama je jezgra prenošenoga često vjerodostojna – vidimo to ponajbolje u svetim knjigama objavljenih religija.

Zagledajući u korijenoslavlje primijetili smo da je praindoeuropski korijen **weyd-* vezan s glagolima *vidjeti* i *znati*. Bit će, prema tome, korisno izvidjeti potanje odnos tih dviju radnji, a to je za povijest od iznimne važnosti. Što čemu prethodi – viđenje znanju ili znanje viđenju? Neupitno je – a to nam potvrđuje i samo terminološko izvođenje – da viđenje pretpostavlja kritičku obradu opaženoga. Nešto moramo neposredno ili posredno uočiti da bismo to potom podvrgnuli nutarnjemu “žvakanju”, otprilike poput monahâ, koji su, prakticirajući *lectio divina*, o pročitanoj tekstu prebirali u srcu (*ruminatio*). Ako bismo znanje pretpostavili viđenju, upali bismo – bivajući lišeni kostura

¹³ Socijalni aspekt očituje se u klasičnim nazivima *historia* (“pripovijedanje toga čemu je tko bio svjedok” – Divković 1991: 473), *ιστορία* (“čuvanjem i pitanjem dobiveno znanje” – Senc: 1991: 453) i *ιστορεῖν* (osobito u novozavjetnoj uporabi “htjeti s kim upoznati se, pohoditi ga” – Senc 1991: 453; usp. i RCJHR I: 433, s. v. **ΠΙΣΤΗΡΕΙΝ**).

¹⁴ Ovdje bi valjalo upozoriti na činjenicu da se vidjeti može upravo slušajući. Gledanje slušanjem nije povlastica isključivo slijepih osoba: biblijski su izvještaji prepuni zgoda u kojima *vidjeti* zapravo znači *čuti*. Proroci su – i opet se na njih navraćamo – klasičan primjer: viđenje (ako ga ima) uvijek je praćeno glasom Božjim ili andeoskim (paradigmatska rečenica naslonjena na proročka viđenja “I dođe mi riječ Jahvina”). Štoviše, središnji je dio proroštva riječ koju valja čuti, ne toliko samo viđenje. U vezi s prorocima, osim toga, s jezične strane opažamo ono što smo tekstom već naslutili: slike kojima su obdareni ne nazivaju se u hrvatskom *gledanje*, nego *viđenje*, jer je u njih uključeno i razumijevanje, shvaćanje, iskusivanje. Moglo bi se čak i reći da je viđenje (mišljeno kao cijeli proces) jedan od kriterija autentičnosti proroštva.

faktualnosti – u izmišljanje (ili bajoslovlje), a onda i samovoljno i nekritičko tumačenje. No, promijenimo li perspektivu pa naglasak stavimo na viđenje, i još shvaćajući ga previše materijalno i suženo, postat ćemo slični onim povjesničarima devetnaestoga stoljeća koji su bludjeli da se povijest sastoji isključivo u prikupini što većega broja neodbacivih i objektivnih činjenica (usp. Carr 1985: 15). Gdje je dakle izlaz? I opet, čini se, u naizgledno diplomatsko-neopecivom *et-et*, koje nam, međutim, jedino umije proširiti obzor. Nema viđenja bez znanja, ni znanja bez viđenja. Kao što je primatelju potrebno primljeno, tako je i on sâm nužan za primanje.¹⁵ Poviješću, dakle, ne može biti ono što je *ne-vidljivo* (shvatimo tu riječ u njezinoj širini!), ali se još uvijek traži i *onaj koji će vidjeti*. Ljudi u kojima je lom između opažanja i shvaćanja – to će reći ljudi “u svom svijetu” – neće moći biti aktivni čimbenici povijesti – kao oni koji vide, a onda i posreduju (povijedaju) viđeno (nećemo ulaziti u pitanje vidi li većina uvijek ispravno, što u svom krajnjem doseg može završiti u beskonačnoj proširbi rimskoga pravnoga načela *unus testis, nullus testis*), premda su i oni sami uronjeni u povijest u mjeri u kojoj su u suodnosu s drugima, odnosno u mjeri u kojoj su viđeni i posredovani očima šire zajednice.

Viđenje se drugima posreduje kazivanjem. Ono nas, jezično, vodi prema glagolu *povidjeti/povijedati*. Njega najiscrpniji, *Akademijin rječnik*, ovako opisuje: “isto što reći, očitovati, javiti [...]. *Postašem je i povidjeti i povjediti od povêdêti* [...] *sa značenem: znati* [...]. *Prvobitno je značeñe glagolu povidjeti ili povjediti: činiti, da ko što zna* [...]. a. *reći, kazati* [...]; b. *očitovati* [...]; c. *javiti* [...]; d. *odati, prokazati* [...]; e. *iskazati, izbrojiti, navesti po redu* [...]; f. *pripovjediti* [...]; g. *Rijetka pojedinačna značeña. a) isповједити* [...]; b) *priznati* [...]; c) *priopćiti*” (AR XI: 258–260, s. v. *povidjeti*). Inačica je toga glagola glagol *povijedati* s ovim značenjima: “a. *govoriti, kazivati (reći, kazati)* [...]; b. *očitovati* [...]; c. *javljati (javiti)* [...]; d. *pripovijedati (pripovjediti)* [...]; e. *priznavati (priznati)* [...]; f. *nazivati* [...]; g. *priopćivati (priopćiti)* [...]; h. *Rijetka pojedinačna značeña. a) gatati, proricati* [...]; b) *odati, prokazati* [...]; c) *ispovijedati* [...]; d) *razglašivati, raznositi (u prenesenom smislu)* [...]; e) *naviještati* [...]; f) *iskazivati, izbrajati, navoditi po redu* [...]; g) *propovijedati* [...]; *prikazivati, predstavljati (ñem. darstellen)*” (AR XI: 262–263).

Etimološki, glagol *povidjeti* potvrda je da se prenosi viđeno, znano.¹⁶ I eto zadiremo u samu bît povijedanja: riječ je o komunikacijskom činu. Komunikacija pak traži najmanje dvojicu – onoga koji komunicira te onoga kojemu biva komunicirano. A to nas iznova vraća analizi viđenja kao socijalne zbilje. Ni viđenje (a nekmoli znanje), ni povijedanje, pa onda ni povijest nisu mogući u izolirane jedinke. Da bi nešto bilo povijest, mora se moći povijedati, iskajući povjedača i slušača. Ne smijemo, dakako, tu povjedačku interakciju poimati doslovno, jer ju opovrgava sama povijesna znanost: povjedači su, osim živućih sudionikâ nedavnih događaja, kronike, pisma, epigrafi, slike,

¹⁵ To tvrdeći ostajemo pri kartezijanskoj epistemologiji, što znači da ćemo zaobići prijepore s neudalističkim spoznajnim modelima, kao što je, naprimjer, onaj vlastit japanskomu zenu.

¹⁶ Skok tumačeći ide još dublje: “1. govoriti, kazivati, reći; 2. javljati; 3. priznavati [...]. Prema tome prefiksalna složenica *povijedati*, koja sadrži factitivum na *-ati* + *vêd-* ‘poznati’, znači ‘redom saopćavati poznato, što se saznalo’” (Skok III: 17–18, s. v. *povijedati*).

artefakti i tomu slično. Arheološki pronalazak umije izvršno povijedati – istina, onomu koji je njegovo povijedanje kadar razumjeti. Ali ni ljudi u službi povjedača (a tako i slušača) nisu od toga izuzeti. Ono povijedano (prema tome, ono viđeno, u svom krajnjem dosegu ono dogođeno – izvorno značenje latinskoga naziva *gesta*) povijeda se onako kako ga je povjedač vidio, čuo, razumio, razabrao, zaključio; vraćamo se tako oštroumnomu uvidu Tome Akvinskoga da se sve, što god se prima, prima na način primatelja (*quidquid recipitur, in modo recipientis recipitur*). Otuda i polaganje velike važnosti na izučavanje i razumijevanje konteksta u koji su događaji uronjeni (usp. Carr 1985: 22–25). Jednom će, međutim, kontekst biti jasniji (ustanovimo li sigurnim, recimo, da je pad meteorita prouzročio istrebljenje određene životinjske vrste na Zemlji), dok ćemo, osobito kada je o ljudima riječ, i uz nepobitne nalaske tapkati u tmuši i tek oprezno naslućivati uzročno-posljedične veze (kušamo li utvrditi *što je zapravo* navelo Staljina na tako nemio pogrom ruskoga naroda – jer, tko je ikada pročitao dušu?).¹⁷

Cilj (i temeljno značenje, prema *Akademcu*) povijedanja provire iz njegova etimona: ‘činiti da tko što zna’. ‘Pričati znači zapravo iznositi ‘ono što se dogodilo’: nekome, nečemu, nekoj osobi, nekoj zemlji, nekoj ustanovi, o ljudima koji su živjeli prije trenutka u kojemu se priča i o rezultatima njihove aktivnosti. To znači obnoviti kaos događaja, koji sačinjavaju tkivo jedne egzistencije, tok proživljenog” (Furet 1974: 95). Ono se pak (povijedanje) raznoliko iskazuje – kao obično govorenje, ali i u daleko nijansiranijim oblicima (odlika je dobra povjedača uživljavanje u kazivanju): prikazivanju, iskazivanju, nazivanju, navođenju, pa i ispovijedanju, propovijedanju, gatanju i proricanju (daljnja potvrda da i budućnost može biti predmetom povijesti). Kadšto se povijedano (opet smo sklonjeni ka korijenoslovlju!) uobličuje kao *vijest*. Nije vijest sve što se povijeda: no postane li nešto povijedano viješću, dobiva u komunikaciji osobitiju važnost. Svojestvo je vijesti, naime, širivost; ona zaokuplja i uši i jezik, a izražava se – virnemo li u *Akademijin rječnik* – javljanjem, razglašivanjem, naviještanjem. (Samo usput: ako riječ *vijest* dolazi od *věděti* ‘znati’, ona bi morala biti rezultat suodnosa viđenja i znanja – ne, dakle, nikakva poluistina ili – još gore, a u medijima je to sve češće slučaj – nazoviistina¹⁸.)

4. Od povijedanja ka rječopisju: leksikografska perspektiva

Naznačili smo tako teorijski jezični okvir povijesti. Navedimo sada pojedinačne slučajeve u kojima se naziv *povijest* upotrebljava kako bismo mogli predložiti dopunjeni opis rječničke natuknice *povijest*, uspoređujući ju s rječopisnim obradama u hrvatskim rječnicima.

Furet, govoreći o povijesti kao priči, ističe da se ona pokorava “isječku vremena koji je upisan u sirovu materiju proživljenog: ona u biti fiksira uspomene pojedinaca ili

¹⁷ Što ne znači da je ta rekonstrukcija u potpunosti neizvediva. Jer je tumačenje, ako ga lišimo činjenica, jalovo i bez korijena, baš kao što su i činjenice bez tumačenja besmislene (usp. Carr 1985: 30).

¹⁸ Da se ne upuštamo u izricanje drugih, eksplicitnijih, ali i daleko sumornijih protuznačnica.

zajednica. Ona održava na životu ono što su ljudi izabrali iz svoje prošlosti, ili jednostavno iz prošlosti” (Furet 1974: 95), pri čem je model biografska priča. U tom smislu o povijesti ponajprije govorimo kao o povijesti osobe ili – prošireno – njegove neposredne obiteljske/porodične/plemenske zajednice. Biblija nam, bivajući stožerno narativnom knjigom,¹⁹ nudi za to obilje primjera. Govori se tako o povijesti Adamova roda (usp. Post 5,1), povijesti Noinoj i njegovih sinova (usp. Post 6,9; 10,1), povijesti Nehemijinoj (usp. Neh 1,1), povijesti Izraelovoj (usp. Ps 105). Ovdje se zapravo kriju tri značenja: jedno, koje se zastavlja na (kronološkoj)²⁰ povijesti osobe/naroda, često uz komentare ili tumačenja;²¹ drugo, koje se odnosi na neku pojedinost te povijesti, u kojoj do izražaja dolaze prethodno stečena (ali i sadašnja) iskustva (npr. povijest Izraelovih nevjera Bogu – usp. Ez 20,1),²² i treće, koje postaje književnom vrstom.²³ Umjesto da govori o osobi ili narodu, povijest se, u prvom smislu, može primijeniti i na ustanove, službe i slično, čime dolazimo do još jednoga značenja (npr. povijest Ujedinjenih naroda, povijest papâ).²⁴ U proširenoj pak perspektivi dolazimo do značenja povijesti kao ukupnosti prošlih činjenica i događaja vezanih uz ljudski rod (npr. društveni sustavi tijekom povijesti).²⁵

¹⁹ Bilo da ju shvaćamo samo kao književno djelo ili kao naraciju spasopovijesti.

²⁰ Koja, u skladu s tadanjim shvaćanjem povijesti kao učiteljice života, može imati/ima moralno-poučne konotacije, a nije ponajprije historiografska u današnjem smislu.

²¹ Usp. RHKKJ II/4: 1. Usp. također OED V: 306: “4. b. The whole trail of events connected with a particular country, society, person, thing, etc., and forming the subject of his or its history (in sense 2); course of existence, life, career” (s. v. *History*); DI: 2236: “4. serie di vicende personali” (s. v. *storia*). To se može primijeniti i na povijest u smislu povijesti neke ustanove, službe (usp. bilj. 16). OED za to značenje ima naposnu natuknicu, *Life-History*. Kao naracija nečijega života, a to je u Bibliji – u povijesti spasenja – izvršno vidljivo, povijest ne mora biti historiografski vjerodostojna, iako je u pozadini gotovo uvijek ono zbiljski dogođeno, oko čega se potom prede spasenjsko povjesmo. U tom smislu usp. Grimm IV/1: 3862: “6) mündliche oder schriftliche erzählung von etwas wirklich geschehenem, dann auch von etwas ersonnenem, das aber im grunde als wirklich geschehen gedacht ist” (s. v. *Geschichte*).

²² Usp. RHKKJ II/4: 1. Usp. djelomično semantičku pokrivenost u OED V: 305: “4. *transf.* † a. A series of events (of which the story is or may be told)” (s. v. *History*).

²³ To se djelomično preklapa sa značenjem hrvatskoga naziva *povjestica*. Također usp. OED V: 305: “Narrative of past events, account, tale, story [...] † 1. A. [...] *Obs.* (exc. as applied to a story or tale so long and full of detail ...)” (s. v. *History*).

²⁴ Usp. OED V: 305: “2. *spec.* A written narrative constituting a continuous methodical record, in order of time, of important or public events, esp. those connected with a particular country, people, individual, etc.” (s. v. *History*). To je tumačenje dijelom primjenjivo i na povijest u gore rečenom smislu, dakle kao povijest osobe (usp. bilj. 13).

²⁵ Usp. Anić 2003: 1131; HER: 1008; Šonje 2009: 913). Usp. također OED V: 306: “4. c. (without a or pl.) The aggregate of past events in general; the course of events or human affairs” (s. v. *History*); NPR: 1224: “1. Connaissance et récit des événements du passé, des faits relatifs à l'évolution de l'humanité (d'un groupe social, d'une activité humaine), qui sont dignes ou jugés dignes de mémoire; les événements, les faits ainsi relatés”, odnosno “3. Ensemble des connaissances relatives à l'évolution, au passé de l'humanité” (s. v. *Histoire*); DI: 2236: “1. l'accadere delle vicende umane, lo svolgersi delle civiltà” (s. v. *storia*); BASRJ VII: 468: “Прошлое (с совокупностью фактов, событий и т. п., относящихся к нему), сохраняющееся в памяти человечества” (s. v. *история*). Vidimo da je definicija koju donosi NPR prilično široka (ili možda radije obuhvatna), pa ona obuhvaća povijest osobe/naroda, povijest ustanova/službi itd.

Promatra li se neka osoba ili stvar pod aspektom neke pojedinosti, naziv *povijest* može se upotrijebiti za označavanje bogate i zanimljive, kojiput upravo neobične prošlosti (npr. “Knjiga koju držiš u ruci ima svoju povijest”).²⁶

Iako je povijest najprije vezana uz čovjeka (biografska priča koja “dočarava čovjeku nešto što mu se čini kao sama slika vremena: točno određeno trajanje jednog života između rođenja i smrti, s uočljivim datumima velikih događaja između toga početka i toga kraja. Isječak vremena je ovdje neodvojiv od empirijskog karaktera ‘subjekta’ povijesti”; Furet 1974: 95), posredno se ona može odnositi i na druga živa bića, rudno carstvo, svemir, nebeska tijela i prirodne pojave (npr. povijest dinosaura, povijest Zemlje, povijest oceanâ).²⁷

Budućnost može značiti povijest, rekli smo, u dva slučaja – kao slutnja rođena iz pozornoga iščitavanja prošlosti i sadašnjosti, i kao proročko pretkazivanje. U obadva slučaja uporaba pokazuje da ono o čem se govori kao o povijesti, poprima ili će poprimiti veliku važnost za širu zajednicu. No za razliku od viđenja i povijedanja prošloga, kada se možemo osloniti na svjedočanstvo – viđenje i povijedanje – drugih (svjedoka), izricanje sadašnjosti i budućnosti kao povijesti moguće je samo neposred(ova)no, oslanjajući se na vlastito (proročko) umijeće/dar. Povijest kao budućnost u tom se značenju može izricati i u sadašnjem i u budućem vremenu (npr. “Večerašnji će skup za Radio 101 na Trgu bana Jelačića biti povijest”; “Oslobođenjem Knina Sedma gardijska brigada ‘Pume’ ulazi u povijest”).²⁸

Povijest se također upotrebljava kao istoznačnica za nešto zastarjelo, prevladano i za sadašnji trenutak uglavnom nevažno (“Tko se više služi magnetofonom? Pa on je povijest!”; “Neprijateljstvo Japana i Amerike danas je povijest”).

Novo, specijalizirano značenje nazivu *povijest* pridano je u računarstvu, u kojem se ono upotrebljava za popis nedavno posjećenih internetskih stranica (*History*).

Tim značenjima, naravno, potrebno je pribrojiti i druga, već popisana i obrađena. Tu se ponajprije misli na “znanost, tj. specifičan način spoznavanja svijeta na temelju znanstv. rekonstrukcije pov. činjenica tijekom istraživačkoga procesa svojstvenoga povijesti, i uz pomoć precizno izgrađenih tehnika znanstv. istraživanja” (HE VIII: 711).²⁹

²⁶ Usp. OED V: 306: “4. b. [...] Also in pregnant sense, An eventful career; a course of existence worthy of record” (s. v. *History*).

²⁷ Usp. OED V: 306: “A systematic account (without reference to time) of a set of natural phenomena, as those connected with a country, some division of nature or group of natural objects, a species of animals, plants, etc.” (s. v. *History*); NPR: 1224: “2. Étude scientifique d’une évolution, d’un passé; cette évolution. *Histoire du globe. L’histoire géologique de l’Europe*” (s. v. *Histoire*). Veliki Akademijin rječnik ruskoga jezika u svom prvom značenju spaja u jedno značenje razvoj prirode i društva: “Процесс развития природы и общества, действительность в ее движении, развитии” (BASRJ VII: 467, s. v. история).

²⁸ Zanimljivo je da među velikim rječnicima stranih jezika, kojima smo se služili, NPR (1224) jedini opisuje povijest pod aspektom budućnosti: “4. La mémoire des hommes, le jugement de la postérité. *Laisser son nom dans l’histoire. Le témoignage, le jugement de l’histoire*” (s. v. *Histoire*). No to je određenje ponešto drugačije od našega.

²⁹ Usp. Šonje 2000: 913; RHKKJ II/4: 1. Usp. također OED V: 305: “3. (Without a or pl.) That branch of knowledge which deals with past events, as recorded in writings or otherwise ascertained; the formal record of the past, esp. of human affairs or actions; the study of the formation and growth of communities and

Poviješću se naziva i razdoblje u prošlosti koje računamo od pojave pisanih nalazaka, to jest od časa u kojem je čovjek osjetio potrebu (a to mu je najzad i pošlo za rukom) da ostavi pisani trag. Razdoblje prije no što se govor mogao grafički izraziti razdoblje je toliko davno i maglovito da se naziva pretpoviješću. Pismo, dakle, svojom iznimnom važnošću dijeli povijesno od pretpovijesnoga. Lutajuće i nestalne ideje i riječi koje heraklitovski nastaju i nestaju, a o njima ni spomena nema, ovjekotvoruju se u ugrebu, recki, črčku. Na djelu je pravo stvaranje: *tohu va bohu* postaje *logosom*. Ono određeno utonuću u neznano sada se može vidjeti i povijedati. I (od pretpovijesti) rađa se povijest.³⁰

U daljnja dva značenja *povijest* označuje studijski smjer³¹ i školski predmet³². Kao metonim *povijest* se, naposljetku, upotrebljava za udžbenik povijesti u školama,³³ odnosno za priručnik iz povijesne znanosti.³⁴

5. Za sintezom

Uzimajući u obzir opisane primjere jezične uporabe, a u svjetlu iznesenoga etimološko-analitičkoga pristupa, predlažemo stoga ovu rječopisnu obradu natuknice (izostavljajući frazeme, obradi kojih je mjesto drugdje):

pōvijest ž

1. a. kronološki i događajni prikaz života pojedinca i(li) njegove šire obiteljske (porodične/plemenske) zajednice (*povijest Noina*)
- b. književna vrsta koja opisuje život pojedinca i(li) njegove šire obiteljske (porodične/plemenske) zajednice (*povijest Josipova*)
- c. pojedinost iz života pojedinca i(li) njegove šire obiteljske (porodične/plemenske) zajednice u kojoj do izražaja dolaze njihova prethodno stečena (a možda i sadašnja) iskustva (*povijest Izraelovih nevjera Bogu*)
- d. kronološki i događajni prikaz razvoja i djelovanja neke ustanove ili službe (*povijest Ujedinjenih naroda, povijest papâ*)

nations" (s. v. *History*); BASRJ VII: 468: "Совокупность общественных наук, изучающих ход развития человечества; историческая наука" (s. v. *история*); DI: 2236: "2. narrazione sistematica e interpretazione critica delle vicende degne di memoria della società umana nelle loro reciproche connessioni" (s. v. *storia*). Daljnji podopis ovoga značenja ("essere degno di essere ricordato") naznačuje nam približavanje povijesti u smislu zanimljive prošlosti (usp. bilješku 19 te značenje 1. f. u našem prijedlogu natuknične obrade).

³⁰ Usp. NPR: 1224–1225: "7. La période connue par des documents écrits, opposée aux périodes antérieures de l'évolution humaine (⇒ préhistoire, protohistoire)" (s. v. *Histoire*). I ovdje je, kao i u slučaju povijesti pod aspektom budućnosti, NPR jedini koji uočava značenjsku razliku.

³¹ Usp. Šonje 2000: 913.

³² Usp. Anić 2003: 1131; HER: 1008; Šonje 2000: 913.

³³ Usp. Anić 2003: 1131; HER: 1008.

³⁴ Usp. RHKKJ II/4: 1. Usp. također Grimm IV/2: 1580: "auch geschichtsbuch" (s. v. *Historie*) i NPR: 1225: "8. Récit, écrit, livre d'histoire" (s. v. *Histoire*). Riječ je i o knjizi, ali i kakvugod zapisu (npr. članku), predavanju i sl.

- e. ukupnost prošlih činjenica i događaja vezanih uz ljudski rod (*društveni sustavi tijekom povijesti*)
- f. bogata, zanimljiva i neobična prošlost (*Knjiga koju držiš u ruci ima svoju povijest.*)
- g. kronološki prikaz razvoja živih bića, svemira, nebeskih tijela i prirodnih pojava (*povijest dinosaurâ, povijest Zemlje, povijest oceanâ*)
- h. događaj u tijeku (ili koji se tek ima dogoditi), a za koji postoji razložno utemeljena slutnja ili proročko nadahnuće da će za širu zajednicu poprimiti veliku važnost (*Večerašnji će skup za Radio 101 na Trgu bana Jelačića biti povijest; Oslobođenjem Knina Sedma gardijska brigada "Pume" ulazi u povijest.*)
- i. razdoblje u prošlosti koje se računa od iznašašća pisma, prethodi mu pretpovijest (*Klinasto se pismo nalazi na razdjelnici pretpovijesti od povijesti.*)
- j. nešto zastarjelo, prevladano i uglavnom za sadašnji trenutak nevažno (*Tko se više služi magnetofonom? Pa on je povijest!; Neprijateljstvo Japana i Amerike danas je povijest.*)
- k. (u računarstvu) popis nedavno posjećenih internetskih stranica.
- 2. a. znanost koja istražuje, opisuje i kritički obrađuje povijesne činjenice i događaje
  - b. studijski smjer na fakultetu
  - c. školski predmet
  - d. *meton.* udžbenik za školski predmet
  - e. *meton.* priručnik (djelo) iz povijesne znanosti.

Literatura

Anić, Vladimir, *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb, 2003.

AR IV: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, sv. IV, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1882–1897.

AR XI: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, sv. XI, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1935.

Babić, Stjepan, *Tvorba riječi u hrvatskome književnom jeziku*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2002.

BASRJ VII: Российская академия наук, Институт лингвистических исследований, *Большой академический словарь русского языка*, sv. VII, Наука, Москва – Санкт-Петербург, 2007.

Boisacq, Émile, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Étudiée dans ses rapports avec les autres langues indo-européennes*, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung – Librairie C. Klincksieck, Heidelberg – Pariz, 1916.

- Budak, Neven, "Vjerovanje u povijest", *Hrvatska revija*, 48, 1998, br. 4, str. 783–787.
- Carr, Edward Halett, *What is history?*, Penguin Books, Harmondsworth, 1985.
- Divković, Mirko, *Latinsko-hrvatski rječnik za škole*, Naprijed, Zagreb, 1985. (reprint).
- DKW I: Šulek, Bogoslav, *Deutsch-kroatisches Wörterbuch. Němačko-hrvatski rěčnik*, sv. I, Narodna tiskarnica dra. Ljudevita Gaja, Zagreb, 1860.
- EWSS: Miklošič, Franc, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wilhelm Braumüller, Beč, 1886.
- Frisk I: Frisk, Hjalmar, *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, sv. I, Carl Winter – Universitätsverlag, Heidelberg, 1973.
- Furet, François, "Od povijesti–priče do povijesti–problema", *Časopis za suvremenu povijest*, 6, 1974, br. 1, str. 95–100.
- DI: *Dizionario italiano con sinonimi e contrari*, Garzanti linguistica, Cernusco sul Naviglio, 2000.
- Gluhak, Alemko, *Hrvatski etimološki rječnik*, August Cesarec, Zagreb, 1993.
- Greshake, Gisbert, "Historie", u: *Lexikon für Theologie und Kirche*, sv. V, Herder, Freiburg – Basel – Rim – Beč, 1996.
- Grimm IV/2: Grimm, Jacob, Wilhelm Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, sv. IV/2, Verlag von S. Hirzel, Leipzig, 1877.
- Grimm IV/1: Grimm, Jacob, Wilhelm Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, sv. IV/1, Verlag von S. Hirzel, Leipzig, 1897.
- Gross, Mirjana, *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja*, Novi Liber – Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2001.
- HE VIII: *Hrvatska enciklopedija*, sv. VIII, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2006.
- HER: *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Novi Liber, Zagreb, 2003.
- Kapović, Mate, *Uvod u indoeuropsku lingvistiku. Pregled jezika i poredbeni fonologija*, Matica hrvatska, Zagreb, 2008.
- KESRJ: Шанский, Николай Максимович, Валерий Васильевич Иванов, Тамара Васильевна Шанская, *Краткий этимологический словарь русского языка*, Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР, Москва, 1961.
- LLII I: Stulli, Joakim, *Lexicon latino-italico-illyricum ditissimum, ac locupletissimum, in quo adferuntur usitatiores, elegantiores, difficiliore earundem linguarum phrases, loquendi formulæ, ac proverbia*, sv. I, Typis, ac sumptibus Typographia Regiæ universitatis Pestanæ, Budæ, 1801.
- Miklošič, Franc, *Lexicon paleoslovenico-graeco-latinum*, Guilelmus Braumueller, Beč, 1862–1865.

- Miklošič, Franc, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wilhelm Braumüller, Beč, 1886.
- Nikolić Jakus, Zrinka, *Uvod u studij povijesti: Historiografski praktikum*, Leykam International, Zagreb, 2008.
- NPR: Robert, Paul, Josette Rey-Debove, Alain Rey, *Le Nouveau Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, Dictionnaires Le Robert, Pariz, 2000.
- OED V: *The Oxford English Dictionary. Being a Corrected Re-Issue with an Introduction, Supplement, and Bibliography of a New English Dictionary on Historical Principles Founded Mainly on the Materials Collected by The Philological Society*, sv. V, Clarendon Press, Oxford, 1933.
- RCJHR I: *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*, sv. I, Staroslavenski institut, Zagreb, 2000.
- RHKKJ II/4: *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*, sv. II/4, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Zavod za jezik IFF, Zagreb, 1988.
- RHKKJ IV/11: *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*, sv. IV/11, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2008.
- RSIL II: Stulli, Joakim, *Rjecoslòxje slovinsko-italiansko-latinsko Joakima Stulli Dubrocsanina misnika malobrchanina s. Franceska*, sv. II, po Antunu Martekini, Dubrovnik, 1806.
- Schaeffler, Richard, "Geschichte, Geschichtlichkeit (Begriffsgeschichte, Philosophisch)", u: *Lexikon für Theologie und Kirche*, sv. IV, Herder, Freiburg – Basel – Rim – Beč, 1995.
- Schmidt I: Schmidt, J. H. Heinrich, *Synonymik der griechischen Sprache*, sv. I, Druck und Verlag von B. G. Teubner, Leipzig, 1876.
- Senc, Stjepan, *Grčko-hrvatski rječnik za škole*, Naprijed, Zagreb, 1991. (reprint).
- SJS XXV: Československá akademie věd, Kabinet cizích jazyků, *Slovník jazyka staroslověnského. Lexicon linguae palaeoslovenicae*, sv. XXV, Academia – Nakladatelství Československé akademie věd, Prag, 1973.
- Skok III: Skok, Petar, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, sv. III, JAZU, Zagreb, 1973.
- Snoj, Marko, *Slovenski etimološki slovar*, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana, 1997.
- Šonje, Jure (ur.), *Rječnik hrvatskoga jezika*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža – Školska knjiga, Zagreb, 2000.
- Vasmer I: Фасмер, Макс, *Этимологический словарь русского языка*, sv. I, Астрель – Аст, Москва, 2004.

SUMMARY

Mislav Kovačić

REFLECTING UPON THE NOTION OF HISTORY (AND AFTER ITS LEXICOGRAPHIZATION)

Throughout this paper the word *history* is pondered upon, with its satisfactory comprehension and lexicographic description set as the primary aim. The underlying motif for this is the fact that no Croatian monolingual dictionary provides a definition that would actually exhaust all of its meanings or – that being virtually impossible – at least help to make its lexicographic horizon wider. In fulfilling this assignment some appealing observations come forth, leading us to the point where linguistics, etymology and pondering upon the historical subject itself – which itself necessarily requires an interdisciplinary approach – overlap in an interesting way.

Key words: *history; meaning; etymology; lexicography; seeing; knowing; narration*